

Bevaring og utvikling av gamle

Skattøra sjøflystasjon som maritimt-teknisk kulturhistorisk senter

Potensiale

Beliggenheta ved sundet, historia og de bevarte kulturminnene fra tidlig luftfart og fra 2. verdenskrig, gjør at Skattøra er en unik ressurs og har stor verneverdi så vel lokalt, som nasjonalt og internasjonalt. Stedet ligger vakkert til og har et betydelig potensiale innen dokumentasjons- og opplevelsesaktiviteter. De siste årene har det vokst fram en bevissthet om verdiene. Stedet kan bli en attraksjon og et viktig område, for befolkninga på Nord-Tromsøya, Tromsø bys befolkning, for de teknisk-industrielt interesserte og for tilreisende kulturinteresserte, for kompetansemiljøene og for reiselivsnæringa.

Betingelsene for dette er å bevare de strukturer som allerede finnes på Skattøra slik at området beholder en helhetlig struktur. Tromsø kommune som planmyndighet og største grunneier i området, må sikre kulturminnene og legge til rette for at Skattøra kan utvikles som sted for kulturvern og rekreasjon og opplevelser. Dette vil stille krav til regulering og sikring av profilerte aktiviteter knytta til området. Det bør igangsettes et langsiktig utviklingsprosjekt for Skattøra som kultur- og næringspark.

Vern av Skattøra som landskap og kulturmiljø

Sjøflyhavna på Skattøra er et krigshistorisk og militærhistorisk kulturminne og et symbol på en mangesidig militær utvikling. Skattøra er et minne om flere sider ved krigen, mellomkrigstida og etterkrigstida. Dessverre har mange av de militære installasjonene som ble bygd under krigen blitt revet. Det er derfor viktig at vi tar vare på levninger også fra denne delen av vår historie, og Skattøra er et av de beste eksemplene vi har når det gjelder det tyske flyvåpenets operasjoner i Norge.

De fysiske bygningene og strukturene som er bevart utgjør en helhet, så lenge nye bygninger kun i begrensa grad er oppført på selve havneområdet, og de originale bygningene er bevart. Spesielt hangaren, opptrekket for sjøfly i sør, brakkene 7, 8 og 9 (figur 2), samt bombekrateret og den uberørte splintmuren utgjør en interessant kjerne. Forbygginga mot sjøen er unik i Tromsø og er en stor estetisk ressurs.

Skattøras kulturhistoriske verneverdi er høy og Skattøra som kulturmiljø bør vernes.

Utfordringene innen vern og forvaltning ligger på flere nivå:

- å definere målsettinger og rammer i en langsiktig plan for stedet
- å bevare de fysiske landskapskvalitetene og kulturminnene

Hindre forfall og ytterligere endringer av fysiske strukturer og bygninger.

Det er Skattøra som område som er viktig. Autentisiteten for det enkelte bygg eller struktur er ikke like viktig som autentisiteten for området som helhet. Denne autentisiteten svekkes om kulturhistoriske bygg og strukturer fjernes helt eller delvis, eller om det bygges nye bygg i området. For hvert bygg eller struktur som fjernes, svekkes Skattøra som område slik at det til slutt står igjen som en mindre verdifull samling av noen enkeltvise strukturer og ikke som et autentisk område. Dette inkluderer selvsagt anlegg i sjøområdet.

Det viktigste er at de fysiske strukturer som står i dag ikke forsvinner eller skades ytterligere. Dette oppnås gjennom vedlikehold av eksisterende bygningsmasse og strukturer. Nye bygninger bør ikke reises på Skattøra, men enda viktigere er det at vi bevarer den kulturhistoriske bygningsmassen og fysiske infrastrukturen som fins. Nyere anlegg og bygninger kan med tida fjernes, men eldre bygninger som forsvinner vil være borte for godt.

Oppsummert:

- å hindre ødeleggelse og endringer av grunnstrukturene og de gjenværende anlegg fra sjøflyvirksomheten og okkupasjonstida
- å hindre oppførelse av nye anlegg, utfyllinger og mudring i havneområdet
- å rydde opp i deponi- og lagerpreget
- å rydde opp i ulovlige tiltak og anlegg

- Strukturene og spesielt splintmuren og havneforbygginga bevares som blikkfang og funksjonelt element uten bygningsmessige forstyrrelser. Splintmurtomta bør tilbakeføres som kommunal eiendom.
- Det igangsettes omregulering av den opprinnelige Sjøflyhavna. Eksisterende reguleringsgrenser vurderes.

Sikre aktiviteter og funksjoner knytta til dokumentasjon, formildning, læring og opplevelse

Skattøra som kulturmiljø kan benyttes til kultur- og næringsvirksomhet og samfunnsnyttig virksomhet, samtidig som det bevares som kulturminne.

Miljøene innen maritim-tekniske tema, dvs. veteranmotorer, fartøy, og kystkultur, er mange, men mangler lokaler og arealer i byen.

Det er viktig å legge til rette for at det arbeidet som er starta i privat regi for å dokumentere områdets originale karakter og historie. Samtidig bør befolkninga i Tromsø få tilgang til informasjon om hvilket kulturmiljø Skattøra er og alle de sidene av historien som Skattøra representerer.

På aktivitetsområdet ligger utfordringene i:

- å sikre aktiviteter som er forenelig med den framtidige profilen man ønsker i området; kulturhistoriske foreninger, badeland, samlinger, kulturlokaler, fartøyvern, veteranmotorer og –fartøyer, m.m.
- å synliggjøre kulturhistoria knytta til stedet, til teknisk-logistikkhistorie, til krig og okkupasjon, og verdien knytta til den overfor befolkning og næringsliv
- legge til rette for musikk, så vel øving som konsertvirksomhet, fordi dette er positive aktiviteter som er forenelig med formålet

De miljøer som vil passe inn og danne et attraktivt aktivitetsbilde er:

- Veteranmiljøer innen motorteknikk; fly, kjøretøy, fartøyvern
- Utstillinger og messer som krever vakre omgivelser og flater
- Konserter
- Rockelokaler
- Frivillige lag og foreninger
- Diverse aktiviteter for ungdom

Tiltak som må prioriteres på kort sikt

- Avtalen med selskapet som driver marinaen gjennomgås
- Grønnbrakka restaureres og tilbys på ny som base til Luftfartshistorisk forening, evt. Tromsø Forsvarsmuseum og deres dokumentasjons- og formidlingsvirksomhet

Prosjektplan

Vern og utvikling av stedets potensiale, forutsetter en strategi som er forankra i kommunens administrative og politiske ledelse og som involverer næringslivet og de aktuelle kulturaktørene.

Skattøra som maritimt-teknisk kulturvernssenter sikres gjennom en egen *plan for vern, utvikling, organisering og drift av Skattøra, med påfølgende aktiviteter og innhold.*

Dersom det skal lykkes å utvikle Skattøra til et maritimt-teknisk kulturhistorisk sted, må det som gått gjennom ovenfor, gjennomføres flere tiltak; kortsiktige og langsiktige. Skattøra-prosjektet må gis plass i budsjett og handlingsprogram for 2006 – 2009. Det bør utarbeides en skisse for å søke finansiering av et forprosjekt via Norsk Kulturminnefond innen 01. september 2005. Prosjektet bør involvere Troms fylkeskommune som eier Havarivernssenteret, og private eiere.

- Det bør settes av midler til et forprosjekt på 3 mndr. for å sette opp en prosjektplan som skal danne grunnlaget for å søke finansiering av hovedprosjekt
- Et større prosjekt for utvikling og etablering av Skattøra som teknisk-industrielt kultursenter. Hovedfinansilder er Norsk Kulturminnefond med søknadsfrist 01.09. og Norsk Museumsutvikling frist 01.12.
- Næringsliv og ideelle organisasjoner inkluderes som medvirkere i prosjektet
- Skattøras venner bør involveres som fadder-gruppe og inkludere aktører fra maritim og teknisk logistikk og bunkersvirksomhet, inkludert Troms fylkeskommunes Havarivernssenter

Vedlegg

Kulturminner, bevarte strukturer og bygninger Sjøflyhavna på Skattøra

Bakgrunn

Skattøra sjøflystasjon har et stort potensiale som kulturhistorisk sted, også spesielt som sted for maritime og tekniske aktiviteter. Hangar, trebygninger, den store splintmuren, den tørrmurte sjøfronten og opphalingslippene i fjæra har ikke bare stor kulturhistorisk verdi, men har også sammen med området sine unike beliggenhet i landskapet, et potensiale for utvikling av området til rekreasjon og kulturaktiviteter.

Skattøra var tidligere en kjær utfartsplass for byen. Her var utmarka og Ørndalen, store fugleforekomster, spesielt ternekolonier, og selve øra var en ynda bade plass. Før krigen ble området utvikla som base for sjøflyvirksomheten i nord. Denne virksomheten ble videreutviklet av tyskerne under 2. verdenskrig. Etter krigen var området base for så vel sivil som militær luftfart og militær overvåkning.

Etter at sjøflyvirksomheten opphørte, overlot Staten ved Forsvarsdepartementet i 1966 området til Tromsø kommune da gjennom en makeskiftesak. Hadde Forsvaret eid området i dag, ville det blitt tatt med i den nasjonale verneplanen for forsvarsanlegg som ble lagt fram i 2003.

Splintmuren er en hangar uten tak, oppført for å beskytte flyene mot splinter fra evt. bombeangrep. Muren er bygd av russiske krigsfanger og mange av dem skal ha omkommet i forbindelse med disse arbeidene. Muren er slik et viktig krigsminne.

Det ble gitt tillatelse til bygging av et næringsbygg på "splintmuren". Krigsminnet ville da bli redusert til et praktisk-teknisk objekt som funksjon som fundament for et ordinært næringsbygg, mister det ikke bare sin verdi, men også sin verdighet.

Kulturkomiteen foretok 30.04.02 befarings på Skattøra. I påfølgende møte gjorde kulturkomiteen følgende vedtak:

" Kulturkomiteen ber rådmannen om å legge fram en vurdering av konsekvensene ved bruk av PB § 33 i saken om en eventuell bygge - og delestopp i utbyggingssaken på Skattøra. Saken framlegges i et ekstraordinært kulturkomitémøte den 15.05.02".

Saksoppfølginga deretter ble konsentrert om den aktuelle utbyggingssaka knytta til tomte med "splintmuren" og opsjonstomta på nordsida.

Det har siden vært et stort offentlig fokus på Skattøra-området kultur- og verneverdi, og det foreligger etter hvert en rekke dokumenter. Luftfartshistorisk forening i Tromsø har gjort et stort arbeid med historisk dokumentasjon. Foreninga har vært aktiv på mange måter som vaktbikkje for å berge stedet, i første omgang for å hindre ødeleggelse av splintmuren og splintmurtomta.

Om de enkelte kulturminnene

I tillegg til de bygningene som ble reist av Marinens Flyvåpen før krigen, reiste tyskerne en rekke bygninger i perioden 1941-1945. Fra frigjøringa i 1945 og ut 1946 var anslagsvis 60-65% av den totale bygningsmassen på Skattøra tatt ned. Luftforsvaret har ikke hatt noen omfattende utbygging på Skattøra etter krigen¹, men kai ble bygd for sivil trafikk på 1950-tallet rett nedenfor vinkelbrakkka. Sivilt ekspedisjonslokale ble innredet i kjelleren på samme bygg (bygg 15). Av de militære bygningene, eksisterer fortsatt flere i dag. De fleste er i større eller mindre grad ombygd, og av enkelte er kun grunnmurer bevart. Av levningene etter den sivile luftfarten er kjelleren der ekspedisjonslokalet lå bevart, men bygningen er kraftig ombygd. I lista nedenfor er bevarte bygningene og levningene fram til i dag med referanse til figuren, lista opp.

Den mest truede strukturen på Skattøra i dag er splintmuren (nr.12).

Splintmurer er typiske tyske krigsminner som ble satt opp ved sjøflyhavner eller flyplasser for å beskytte oppstillingsområdet for fly mot splinter fra bomber som eksploderte i nærheten (Forsvarets bygningstjeneste – eiendomsavdelingen 1999:118). I tillegg til splintmurer ble også splinhangarer bygget. Disse var U-formede komplekser mens splintmurene var mer åpne, og dermed ikke ga så god beskyttelse. Vi har bevart splinhangarer fra krigen på Ørlandet, Herdla, Sola og Bømoen ved Voss. Når det gjelder splintmurer kjenner vi bare til Skattøra, Herdla og Lista². Det er også mulig det er bevart splintmur på Rygge, men dette har ikke latt seg bekrefte. Det finnes imidlertid ikke noen helhetlig oversikt over hva som ble bygget eller hva som i dag er bevart, og det kan derfor ikke utelukkes at vi har flere splintmurer eller splinhangarer. Splintmuren på Skattøra er intakt og uendret.

¹ Personlig meddelelse fra Bjørnar Nybrott.

² Opplysningene om bevarte splintmurer og splinhangarer er kommet frem gjennom personlig meddelelse fra Janne Wilberg.

Figur: Skattøra med følgende strukturer avmerket: 1) søndre opptrekk, 2) nordre opptrekk, 3) Hangar, 4) Rester etter hangarutbygg, 5) grunnmur fra torpedolager, 6) bunker, 7) verkstedsbrakke, 8) verkstedsbrakke, 9) "jernbanebrakka", 10) velferdslokale, 11) bombekrater, 12) splintmur, 13) grunnmur etter vaktbrakke, 14) overbygget splintmur, 15) messe, 16) sykestue, 17) lagerbygg. Kartgrunnlag fra VG-innsyn, Tromsø kommune.

NB. Utfyllinga i sjøen gjort av marinaselskapet er ikke avmerka på kartet her.

Bevarte strukturer

1. Opptrekk ("beach") for sjøfly i sør. Dette opptrekket ble antakelig anlagt mellom 1939 og 1940. Opptrekket er godt bevart i dag.
2. Opptrekk for sjøfly i nord. For at det skulle være trygt å ta opp fly uavhengig av vindforhold ble det også anlagt et opptrekk vendt mot nord. Dette opptrekket var ferdigstilt i desember 1939. Kun øvre del er bevart i dag.
3. Hangaren på 90x40 meter ble påbegynt av marinen i 1939, men var ikke ferdigbygd ved okkupasjonen i juni 1940. Selve konstruksjonen var ferdig, men det mangla bl. a. porter. For å unngå bruk av innvendige søyler henger taket i seks utvendige betongbuer.
4. Rester etter et lengre, sekundært utbygg på hangaren. Denne bygningen ble reist av tyskerne under krigen, antakelig for å huse verksted og/eller lager i forbindelse med vedlikehold av flyene i hangaren. Søndre del av bygningen er revet.
5. Grunnmur etter torpedolager, bygd før krigen.
6. Bunker for oppbevaring av tennsatser, bygd før krigen.
7. Verkstedbrakke bygd før krigen (motor/elektronikk/radioverksted). Eksteriørmessig ikke endra. I dag benytta som lager, men har omfattende taklekkasje. Stort behov for sikring og restaurering.
8. Verkstedbrakke bygd før krigen (motor/elektronikk/radioverksted). Brukes som lokale for MC-klubb /Amcarforeninga.
9. Tysk brakke (jernbanebrakka) flytta til Skattøra fra Finnmark og brukt som lager. Brakka hadde rampe og det ble lagt ned jernbanesviller i front av den slik at man i propagandaøyemed kunne pårope seg at jernbanen hadde kommet til Tromsø.
10. Brakke satt opp av tyskerne og benytta som velferdslokale.
11. Krater etter bombe fra russiske bombefly.
12. Splintmur bygd rundt 1942 av russiske krigsfanger.
13. Grunnmur etter vaktbrakka som var satt opp før krigen.
14. Splintmur bygd rundt 1942. I dag del av grunnmur.
15. Messe bygd av tyskerne. Bygget inneholdt også telefonsentral. Grunnmuren er bevart og et annet bygg er reist oppå denne. Kjelleretasjen fungerte som ekspedisjonslokale for den sivile trafikken på Skattøra etter krigen.
16. Brakke bygd av tyskerne og benytta som sykestue under krigen.
17. Brakke bygd av tyskerne og benytta som lagerbygg.
18. Tørrmurt forbygging mot havnefronten, (ikke avmerka på kartet)

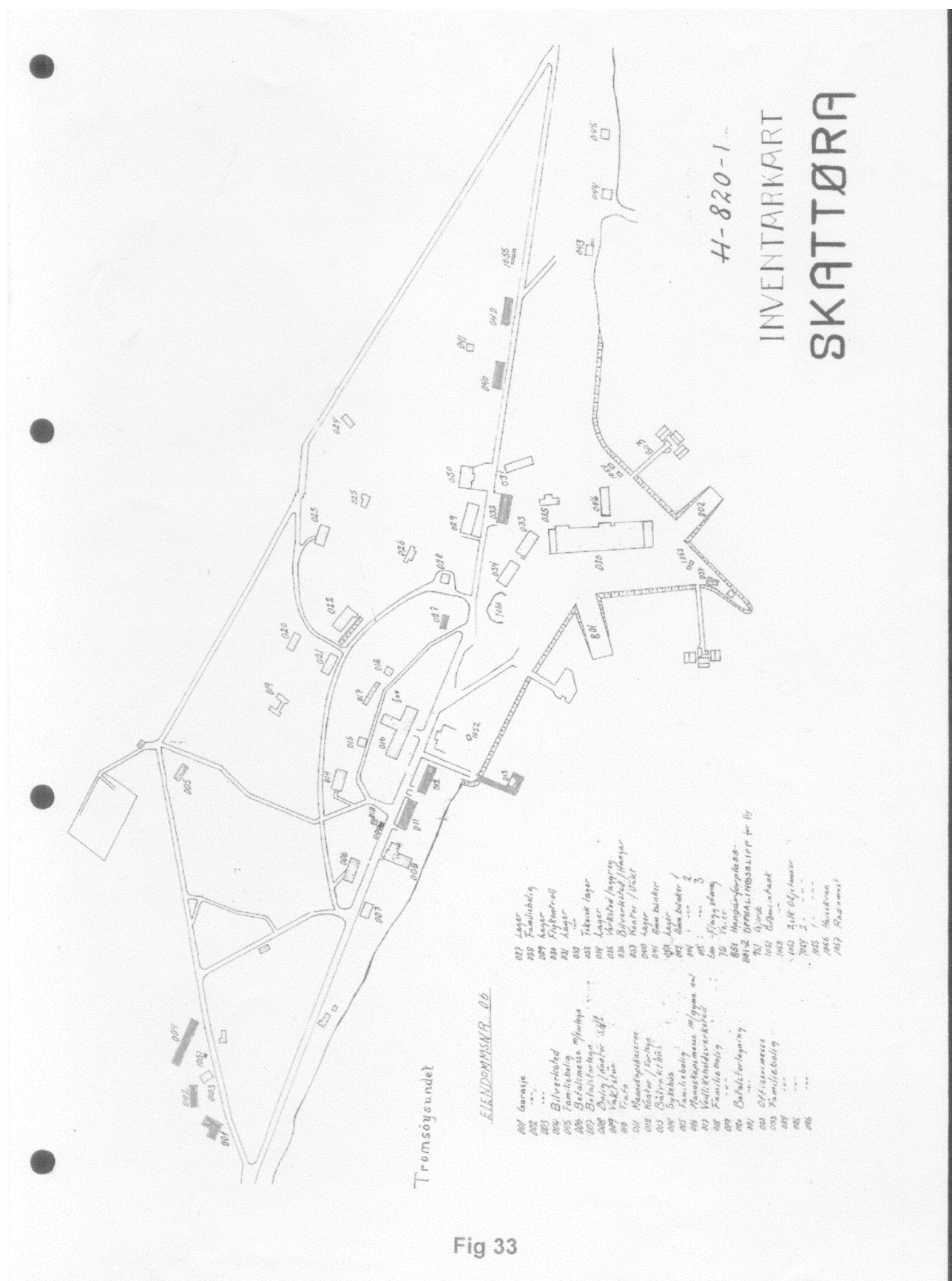

Fig 33

Skattøra med bevarte strukturer cirka 1950. Kilde: Luftfartshistorisk Forening

Verneverdi – en vurdering

Når det gjelder sivil luftfart var ruteflyging med sjøfly dominerende i starten, og etter krigen ble sjøfly benytta helt ut på 1970-tallet. Dessverre er det meste av fasilitetene som minner om denne epoken i norsk sivil luftfart forsvunnet fra Skattøra. Dette gjør at området ut fra et sivilt luftfartshistorisk ståsted har noe begrenset verdi. Når det gjelder militær luftfartshistorie stiller saka seg annerledes.

Kunnskapsverdi

Militær bruk av sjøfly var utbredt både av Marinens Flyvåpen før krigen, det tyske luftforsvaret under krigen og av Luftforsvaret etter krigen. Skattøra representerer alle tre epokene når det gjelder militær bruk av sjøfly i Norge. Dette er det kun Sola som gjør på en lignende måte her i landet. Som miljø er dermed Skattøra unikt. Kartet viser nesten alle de bygningene som er bevart, konsentrert innenfor et lite område³. Dette er dessuten de viktigste bygningene for basen som operativ sjøflyhavn som hangar, splintmur, havneforbygging, verksteder og lagre. Det er heller ikke reist så mange nye permanente bygninger på Skattøra nedenfor Skattøravegen, at det blir vanskelig å se strukturen i basen. Noen helhet er imidlertid Skattøra på langt nær.

Når det gjelder autentisitet gir Skattøra et noe blanda inntrykk. Mange av de bygningene og strukturene vi finner på Skattøra er endra til det ugjenkjennelige. Slik er det nå bare betongdekket, havneforbygginga, 3- 4 brakker, splintmuren, flyopptrekket i sør og bombekrateret som kan sies være noenlunde autentisk.

De andre strukturene og bygningene som er endret, er imidlertid for det meste godt dokumentert. Det vil derfor være mulig å tilbakeføre flere av bygningene og strukturene til original tilstand dersom dette er ønskelig. Dette vil ikke medføre at bygningene får særlig større autentisitet, men for området som kulturmiljø vil det være positivt og svært verdifullt.

Den fysiske tilstanden må sies å være varierende på lik linje med autentisiteten. Flere av brakkene er blitt rammet av fuktskader på grunn av manglende vedlikehold. Tilstanden anses å være verst for de kommunalt eide bygningene. Skal det være håp om å berge dem, må noe gjøres i nær fremtid.

Opplevelsesverdi

Når vi vet at de tyske operasjonene med sjøfly var konsentrert til Nord-Norge, står Skattøra frem som det best bevarte kulturmiljøet vi har fra denne delen av krigshistorien. Sjøflyhavner i Sør-Norge kan ikke på samme måte knyttes til disse viktige operasjonene.

Når det gjelder symbol- og identitetsverdi sammenfaller dette i stor grad med mye av det som er skrevet om kunnskapsverdi. Miljøet på Skattøra er et minne om militære operasjoner med sjøfly før, under og etter krigen. Skattøra kan dermed knyttes til Marinens Flyvåpen, og det kan også knyttes opp mot den aktive motstanden som ble ført i Norge da invasjonen kom. Skattøra er også et miljø fra den tyske okkupasjonen, da flere av strukturene her, slik som for eksempel splintmurene og jernbanebrakka, er bygget under krigen i regi av tyskerne. Skattøra er på den annen side et viktig minne om russiske og jugoslaviske krigsfangers lidelser under krigen siden disse sto for mye av utbyggingen på Skattøra. Samtidig er bombekrateret en levning fra den aktive kampen som ble ført av våre allierte under krigen. Det er velkjent at

³ På Sola og Herdla er bygningene mer spredt ad disse var kombinerte sjø- og landflyplasser. Personlig meddelelse fra Janne Wilberg.

amerikanske og britiske bombefly fløy tokter under krigen, men ikke så kjent at også russiske fly bombet tyske installasjoner i Norge. Skattøra er også et minne om den kampen som foregikk på havet og de til tider desperate tiltak briter, amerikanere og kanadiere gikk til, for å forsyne Sovjet gjennom ishavskonvoiene. Til sist må vi ikke glemme at Skattøra er et minne om den norske sivile og militære sjøflyvirksomheten etter krigen.

Fra et *estetisk synspunkt* er inntrykket Skattøra gir blanda. Dette kommer først og fremst av det rotete preget i marinaen, fyllingsmoloen, samt de tilfeldige strukturene som er reist fra 70-tallet og ut. Fotografier viser at det var lagt vekt på estetiske hensyn under byggearbeidene så vel før som under krigen. Hangaren skiller seg imidlertid noe ut både med tanke på imponerende størrelse og spesielle konstruksjon.

Bruksverdi

Skattøra har et uutnyttet potensiale som opplevelsesområde. Skattøra som miljø kan utnyttes til for kultur- og opplevelsesbasert næringsvirksomhet samtidig som det vernes.

Hangaren er i bruk av private næringsdrivende, og de andre bygningene og strukturene har et til dels stort potensial. Lager-/verkstedsbygningene kan benyttes til lokaler for foreninger og lag. Splintmuren danner et naturlig amfi som kan utnyttes som arena for utendørs konserter, teater, opera, messearrangementer og lignende.

Problemet når det gjelder bruk av bygningene og strukturene på Skattøra er at mye av bygningsmassen er forfalt. Her trengs det et løft både med tanke på bruk og bevaring.